

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

**КОРОТКИЙ
СЛОВНИК
ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

КИЇВ – 2004

Укладач Орел Л.О. – викладач Гадацького училища культури ім. І.П. Котляревського

Рецензенти: Чернігівець Т.І. – канд. пед. наук, ст. викладач кафедри культурології Рівненського державного гуманітарного університету;
Ханко В. – доцент Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка

© Орел Л.О., 2004
© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв, 2004
© Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2004

ПЕРЕЛІК ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

А	
Абрис	11
Авантитул	11
Автопортрет	11
Академізм	11
Акварель	11
Ампір	11
Анімалістичний жанр	12
Античне мистецтво	12
Анфас	12
Аплікація	12
Архайка	12
Архітектура	12
Атрибут	12
Ахроматичні і хроматичні кольори	12
Б	
Барбізонська школа,	13
Барбізонці	
Барва, колір	13
Барельєф	13
Бароко	13
Батальний жанр	14
Безпредметне мистецтво	14
Бруталізм	14
В	
Види мистецтва	14
Відношення	14
Відродження	15
Вітраж	15
Властивості фарб	15
Вугілля	16

Г	
Гармонія	16
Геральдика	16
Гіперреалізм	16
Гліптика	17
Гобелен	17
Горельєф	17
Готика	17
Гравюра	17
Графіка	17
Графіті	18
Гризайль	18
Грунт	18

Д	
Дадаїзм	18
Декор	19
Декоративне малярство, скульптура	19
Декоративне мистецтво	19
Декоратор	19
Дизайн	19
Діорама	19
Додаткові кольори	19
Додаткові лінії	19

Е	
Еклектика	19
Екорше	20
Екслібрис	20
Експозиція	20
Експресіонізм	20
Ескіз	20
Естамп	20
Естет	20
Естетство	20
Естомп	21
Етюд	21

Ж	
Жанри образотворчого мистецтва	21
Жанровий живопис	21
Живопис на пленері	21
Живопис по-волоному	22
Живописність в реаліс- тичному мистецтві	22

З	
Загальний тоновий та колірний стан натури	22
Замальовка	22
Зворотня перспектива	22
Зернь	22
Зліпок	22
Зміст і форма у мистецтві	23

І	
Ікономалювання, іконо- пис, писання образів	23
Імпресіонізм	23
Інкустація	23
Інталія (див. "Гліптика")	24
Інтарсія (див. "Інкустація")	24
Інтер'єр	24
Історичний жанр	24

К	
Камея (див. "Гліптика")	24
Карикатура	24
Кераміка	24
Кіч, кітч	24
Класицизм	25
Колаж	25
Колорит	25
Кольорова єдність та спорідненість фарб	25

Кольорові відношення	Ж	25
Комікс		25
Композиція		26
Контраст кольоровий		26
Концептуалізм		26
Корпусний живопис		26
Краєвид, пейзаж		26
Кругла скульптура		26
Ксилографія		26
Кубізм		27

Л

Лесування		27
Лінія горизонту		27
Ліногравюра		27
Літографія		27
Локальний колір		27
Лубок		27

7

7

Мазок		27
Майоліка		27
Маньєризм		28
Марина		28
Маркетрі (див. "Інкрустація")		28
Масова культура		28
Мистецтво		28
Мініатюра		28
Модерн		29
Мозаїка		29
Мольберт		29
Монотипія		29
Монохромний живопис		29
Монументальне мистецтво		29
Монументальність		30
Муляж		30

Н

Напівтінь (див. "Світлотінь")		30
Насиченість		30
Натура		30
Натуралізм		30
Натюрморт		30
Начерк		30

О

Оп-арт		31
Орнамент		31
Осьова лінія		31
Офорт		31

П

Палітра		31
Пам'ятник		31
Панно		32
Пап'є-маше		32
Пастель		32
Пастозність		32
Перспектива		32
Пігменти		32
Підмальовок		33
Плагіат		33
Плакат		33
Пластика		33
Пленер		33
Плямографія		33
Побутовий жанр		33
Полиск (див. "Світлотінь")		33
Полотно		33
Поп-арт		33
Портрет		34
Примітивізм		34
Пропорції		34
Пуантилізм		34
Пуризм		34

Р	
Ракурс	34
Рама	34
Реалізм	35
Реконструкція	35
Рельєф	35
Репродукція	35
Реставрація	35
Рефлекс (див. "Світлотінь")	35
Рисунок	35
Ритування	35
Різниця між навчальним та творчим малюванням	35
Роздільне бачення	36
Розтушовування	36
Рококо	36
Романський стиль	36
Романтизм	37
С	
Сангіна	37
Світлота	37
Світлотінь	37
Сграфіто	37
Сепія	38
Символізм	38
Скульптура	38
Соус	38
Станкове мистецтво	39
Статуя	39
Стека	39
Стиль художній	39
Супрематизм	39
Сюрреалізм	39
Т	
Темпера	39
Теплі і холодні кольори	40
Теракота	40

Тінь власна (див. "Світлотінь")	40
Тон	40
Тональний та колірний масштаб зображення	40
Тональність	40
Тонові відношення	40
У	
Урбанізм	41
Ф	
Фаберже	41
Факсиміле	41
Фактура	41
Фарба (див. "Властивості фарб")	41
Філігранний	42
Філігрань	42
Фовізм	42
Формалізм	42
Фреска	42
Футуризм	42
Х	
Хепенінг	43
Художнє конструювання	43
Художні здібності	43
Ц	
Цілісність зображення	43
Цілісність сприйняття	44
Ю	
Ювелірне мистецтво	44

Найдінішим джерелом духовності є мистецтво, яке формує емоційну сторону свідомості та естетичні ідеали особистості. Образотворче мистецтво є унікальним, бо саме воно є первинним щодо інтелектуального світосприйняття і викликає інтерес до світу і життя.

Нині, коли утвердилась наша державність, у розвитку, трансформуванні й стабілізації суспільства вирішальною є роль майбутньої людини, яку формує освіта. Знайти можливості для відновлення “храму душі людської”, шукаючи істину в історичних витоках нашої багатогранної культури та мистецьких традиціях інших народів, епох, дозволяє система художньої освіти, яка зараз невпинно розвивається.

В процесі викладання предметів художнього циклу у автора виникла гостра необхідність доступного і зручного в користуванні довідкового видання, яке б надавало найважливішу інформацію про образотворче мистецтво. До словника увійшло понад 200 слів, найбільш уживаних у процесі навчання (види, напрямки, жанри, техніки, основні поняття, терміни образотворчого мистецтва). На зміст словника значною мірою вплинуло анкетне опитування студентів, а також спілкування та співпраця з викладачами.

Час відбирає видатних художників, видатні твори, накопичує нові надбання. Багато чого, не поміченого сучасниками, входить в історію мистецтва, а те, що мало масовий успіх, не витримує перевірки навіть недовгим часом. Тому класичне мистецтво представлене ширше, ніж новітнє, хоча автор намагався не залишити поза увагою і найяскравіші явища сучасної художньої творчості.

Знання світової культури починається з прилучення до рідної культури: пізнання далекого – з пізнання близького. Саме з таких міркувань переважна більшість статей ілюстрована українським матеріалом (пам’ятки творів мистецтва та прізвища діячів мистецтва), бо на цьому не лише естетично виховується юна генерація, а й розвивається патріотизм, любов до рідного краю і України взагалі.

Джерелами інформації для словника стали різноманітні довідники, енциклопедії, дослідження з різних питань образотворчого мистецтва, статті з періодичних видань.

Структура словника визначена з урахуванням вітчизняного досвіду укладання подібних видань. Щоб полегшити користування словником, у ньому застосовуються загальноприйняті принципи організації матеріалу з відповідною системою скорочень та позначок.

Автор сподівається, що запропонований “Короткий словник понять і термінів образотворчого мистецтва” стане конче потрібним посібником для студентської та учнівської молоді, сприятиме прилученню її до вивчення, розуміння азів образотворчого мистецтва, засвоєнню специфічних термінів і понять. Викладачам словник допоможе, не спрощуючи найскладніших питань, доповнити навчальний матеріал.

АБРИС – (від нім. Abriß – *план*) контур, очерк, обвід, обрис, малюнок без тіней.

АВАНГАРДИЗМ, АВАНГАРД (від франц. avant-garde – букв. *передова охорона*) – загальна назва ряду течій в мистецтві ХХ ст., які демонстративно поривають з усталеними художніми традиціями, (фовізм, кубізм, футуризм, експресіонізм, абстракціонізм тощо).

АВАНТИТУЛ – (від франц. avant – *перед* і *титул*) – перша сторінка, на якій розміщують основні відомості: назву книги, прізвище автора, назву видавництва, місце та рік видання.

АВТОПОРТРЕТ – (від грец. αὐτός – *сам* і *портрет*) портрет художника, виконаний ним самим (найчастіше за допомогою одного або декількох дзеркал). В А. художник висловлює свою самосвідомість, свої творчі принципи.

АКАДЕМІЗМ – (в образотворчому мистецтві) напрям, що склався в художніх академіях ХVI–ХІХ ст. Базувався на догматичному наслідуванні зовнішніх форм класичного мистецтва. Протиставляє реальному життю сюжети з міфології, Біблії, історії. Через свою регламентованість і відірваність від реального життя А. певним чином стримував подальший розвиток мистецтва.

АКВАРЕЛЬ – (від лат. aqua – *вода*.) А. – це фарба, що розводиться водою. Прозорість – основна її ознака і головна цінність. Безпосередність, невимушеність техніки, характерні запливання і відмивки, умовність – невід’ємні риси акварелі. Поправки майже неможливі. Найпоширеніші способи малювання: по-вологому, по-сухому, комбінованою технікою. Найпопулярніші її жанри: натюрморт, пейзаж, портрет. Блискучі майстри акварельного живопису Т. Шевченко, С. Васильківський, О. Шовкуненко, М. Ярошенко та багато інших.

АМПІР – (від франц. empire – *імперія*) стиль в архітектурі та декоративному мистецтві першої третини ХІХ ст., що завершив розвиток класицизму. Склався у Франції в роки імперії Наполеона і відзначався парадною величчю, масивністю великих об’ємів, багатством ліпного, різьбленого, литого декору, що символізує державну могутність і військову силу. Мотиви декору та архітектурні форми стилю ампір являли собою переробку чи навіть повторення зразків античного мистецтва та давньогипетської архітектури і скульптури. Характерні меморіальні споруди на зразок античних: триумфальні арки і колони, мавзолеї, парадні інтер’єри палаців з розписами, меблями, бронзою античного типу.

АНІМАЛІСТИЧНИЙ ЖАНР – (від лат. animal – *тварина*) твори живопису, скульптури, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, що зображують тварин.

АНТИЧНЕ МИСТЕЦТВО – (від лат. antiquus – *давній*) художній спадок Древньої Греції і Древнього Риму: архітектура, скульптура, живопис, декоративно-ужиткове та ювелірне мистецтво. Вперше поняття “античне мистецтво” з’явилося у XV ст. в Італії, коли в боротьбі з тисячолітньою церковною традицією середньовіччя утверджувалася нова, пронизана вірою в красу і цінність людини, культура епохи Відродження. Її засновники звернулися до прекрасних творінь Древньої Греції і Древнього Риму. Цю велику цивілізацію стародавнього світу вони назвали античною.

АНФАС – (від франц. en face – букв. *в обличчя*) вид обличчя прямо спереду; обличчям до того, хто дивиться.

АПЛІКАЦІЯ – (від лат. applicatio – *прикладання*) широко поширена техніка декоративно-прикладного мистецтва. Різнокольорові шматочки паперу, тканини, шкіри, хутра, соломки наклеюють або нашивають на матеріал іншого кольору чи фактури.

АРХАЇКА – (від грец. Αρχαϊός – *старовинний*) ранній етап розвитку давньогрецького мистецтва. У VI-VII ст. до н.е. почали складатися монументальні форми давньогрецької архітектури та образотворчого мистецтва. Створені основні типи давньогрецьких культових та житлових споруд, а також архітектурні ордери (колони, з капітеллю нагорі, які тримали балки-перекриття); основні типи монументальної скульптури – статуя оголеного юнака-атлета (“курор”) та статуя задріпорованої дівчини (“кора”). Основний тип храму “периптер” (з колонадою навколо прямокутного святилища) характеризується багатством прикрас-статуй на фронтонах, рельєфів під карнизами і т.ін.

АРХІТЕКТУРА – (від грец. ἀρχιτέκτων – *будівничий*) це система будинків та споруд, що формують просторове середовище для життя і діяльності людей. Це окремі споруди, їх ансамблі, площі, проспекти, парки, стадіони, селища, міста. А. – це також мистецтво створювати ці споруди та будинки за законами краси.

АТРИБУТ – (від лат. attributum – *додане*) істотна ознака, властивість чого-небудь, невід’ємна ознака предмета.

АХРОМАТИЧНІ І ХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРИ. Перші – це кольори, що не мають кольорового відтінку і відрізняються один від одного лише за світлотою (білі, чорні і всі відтінки сірого). Другі – це кольори, які мають колірні відтінки (всі кольори, крім білого, чорного, сірого). Ознаки кольору: колірний тон, світлота, насиченість.

БАРБІЗОНСЬКА ШКОЛА, БАРБІЗОНЦІ – група фр. живописців, що працювали в 30-60-х рр. XIX ст. переважно у жанрі пейзажу (часто на пленері поблизу села Барбизон, біля Парижу).

БАРВА, КОЛІР – головний виразний засіб живопису. Власне забарвлення зображуваного ніколи не змінюється. Оточуюче середовище, колір основного джерела світла оптично змінює забарвлення предмета. Під кольором у живопису розуміють саме колір, змінений вищезгаданими умовами. Він називається *обумовленим*.

БАРЕЛЬЄФ – (від франц. bas-relief букв. – *низький рельєф*) низький рельєф, використовується найчастіше на медалях, монетах тощо.

БАРОКО – (від італ. barocco – *дивний, незвичайний*) художній стиль, що переважав з кінця XVI ст. до середини XVIII ст. у мистецтві Європи. Призваний прославляти і пропагувати могутність знаті та церкви, тяжів до парадної урочистості і пишності. Проте, одночасно відобразив зацікавлення до природних стихій, середовища, оточення людини, яка сприймалася як частина світу.

Мистецтву бароко властиві сміливі контрасти масштабів, кольорів, світла і тіні; спокуси реальності і фантазії, прагнення до злиття різних видів мистецтв у єдиний ансамбль. Міський ансамбль, вулиця, парк, площа, садиба стали сприйматися як одне ціле.

В образотворчому мистецтві переважали декоративні композиції релігійного, міфологічного та алегоричного характеру, парадні портрети. Для Б. характерними були вигнуті форми, поривчастість, драматизм, напруга, велика кількість різноманітного декору, що підкреслював велич і розкішність. Зодчі Б. прагнули створити підвищено-емоційний ефект, втрачаючи інколи логіку будови планів та відповідність зовнішніх і внутрішніх об’ємів споруд. Собори і палаци – багато прикрашені скульптурою та живописом, перенасичені різноманітним декором.

Першим з майстрів Б. в живопису був іспанський художник Ель Греко. Релігійні полотна писали Х. Рібера і Ф. Сурбаран; блискучі портрети і сцени придворного життя створив великий іспанець Д. Веласкес, перші побутові сцени ми бачимо в його жанрових картинах і творчості Е. Мурільо. Великим майстром фламандського Б. був П. Рубенс. Один із чисельних його учнів – Ван Дейк створив галерею портретів сучасників у жанрі парадного портрета.

Козацьке Б. – це явища світового порядку. Кам’яниці і собори доби Гетьманщини, зокрема, брама Р. Заборовського у Києві, церква Юра у Львові,

Покровська церква у Ромнах, іконостас Спасо-Преображенської церкви у с. В. Сорочинці. Живопис – З. Голубовський “Свята мучениця з квіткою в руці”, графіка Г. Левицький-Ніс та ін.

БАТАЛЬНИЙ ЖАНР – (від франц. bataille – *битва*) твори мистецтва, присвячені темам війни та військового життя. Головне місце в Б.ж. займають сцени битв та воєнних походів. Художники-баталісти прагнуть передати пафос і героїку війни. Часто їм вдається розкрити історичний зміст військових подій. Майстри Б.ж. Л. да Вінчі, Д. Веласкес, П. Пікассо, А. Ватто, П. Рубенс, В. Верещагін, В. Суриков, А. Дейнека, М. Самокиш, П. Андрусів та ін.

БЕЗПРЕДМЕТНЕ (АБСТРАКТНЕ) МИСТЕЦТВО – напрямок у мистецтві ХХ ст., представники якого демонстративно відмовилися від зображення реальних предметів і явищ життя в станковому живопису, скульптурі та графіці. А.м., що заперечує пізнавальну роль художньої творчості, – крайній вияв модернізму. Виникло воно в 1910-х рр. як анархічний, індивідуалістичний виклик громадським смакам. Деякі течії в А.м. створювали логічно устатковані конструкції з об’ємів, ліній, геометричних фігур (*супрематизм* російського живописця К.С. Малевича, *конструктивізм* американського скульптора Наума Габо).

БРУТАЛІЗМ – (від англ. brutal – *грубий*) напрямок в архітектурі Західної Європи, США та Японії 50-60-х рр. ХХ ст. Його представники прагнули до оголення конструктивної системи споруди, виявлення архітектоніки простих, підкреслено грубих архітектурних мас.

В

ВИДИ МИСТЕЦТВА – архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво, живопис, графіка, художня фотографія, література, музика, хореографія, театр, кіно, телебачення, естрада, цирк, скульптура.

Розрізняють мистецтва: просторові чи пластичні (архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво, живопис, графіка, художня фотографія), для яких простір – суттєвий засіб у розкритті видимого образу; часові (музика, література), де переважає композиція, що розвивається в часі; просторово-часові (хореографія, театр, кіно, телебачення, естрада, цирк). Їх називають ще синтетичними або видовищними мистецтвами.

Скульптура, живопис, графіка та художня фотографія – особлива група образотворчих мистецтв.

ВІДНОШЕННЯ – термін у живопису, що визначає точний, відповідний натурі зв’язок кольору і тону.

Найтемніше в натурі і в зображенні – найтемніше, найсвітліше в натурі – найсвітліше і у зображенні, а проміжні, сусідні тони у стільки ж разів сильніші чи слабкіші, як і в натурі.

ВІДРОДЖЕННЯ чи **РЕНЕСАНС** – (від лат. Renascor – *відроджуюсь*) У XIV – XVI ст. в Італії відродився інтерес до античного мистецтва. До нього звернулися як до прекрасного ідеалу, зразка. Підйом культури, бурхливе зростання економіки, зародження капіталістичних відносин, економічні та соціальні зміни призвели до виникнення нового прогресивного світогляду – гуманізму. Багато освічених людей того часу втратили цікавість до релігії. І хоча художники писали картини переважно на релігійні теми, але старі християнські міфи вони вже наповнювали новим життєвим звучанням. Біблійні сцени переносяться на вулиці італійських міст. В біблійні сцени художники включають портрети замовників, автопортрети.

Головною відмінною рисою живопису стала науково обґрунтована перспектива. Італійський живопис XV ст. – переважно монументальний (фрески). Представники: Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті, Тиціан Вечеліо, Ян Ван Ейк та ін.

Основоположником скульптури епохи Відродження був Донателло (статуя Давіда).

У розвитку архітектури В. велику роль зіграв Брунеллескі.

В Україні – Пересопницьке Євангеліє 1556-1561 років, на якому дають клятву на вірність Україні президенти (до 1941 року зберігалося в Полтавському художньому музеї).

ВІТРАЖ – (від франц. vitrage – *вставляння шиб*) це сюжетна декоративна чи орнаментальна композиція з кольорового скла чи іншого матеріалу, який пропускає світло.

Використовується і як техніка живопису на безколірному чи кольоровому склі силікатними фарбами, що закріплюють потім легким випалюванням.

ВЛАСТИВОСТІ ФАРБ – *олійні* фарби готують на основі мінеральних і органічних пігментів. В’язучою основою для олійних фарб служать спеціально оброблені масла, що висихають (переважно конопляна олія). Для білил і фарб холодної гами кольорів зараз використовують нову зв’язку, отриману після спеціальної переробки соняшникової олії. Олійні фарби після висихання не темнішають і не висвітлюються, не вірачають своєї якості; ними можна писати корпусно, накладаючи фарбу товстим шаром, і прозоро – лесуванням. О.ф. висихають повільно, це дозволяє художникам добиватися найтонших переходів кольору в колір. Швидкість висихання олійних фарб залежить від вмісту олії, від хімічного складу пігмента. О.ф. мають криючі властивості.

Темпера – фарби, зв'язкою яких є природна чи синтетична емульсія. Ця фарба розводиться водою, швидко сохне, не змінюючи свій колір і тон. Після висихання не змивається. Нагадує гуаш. *Гуаш* – клейова водорозчинна фарба, криюча. Білила входять у склад фарб усіх кольорів і є в наборі окремо. Для творів, виконаних гуашшю, характерна матовість та бархатистість поверхні. У склад гуаші входять камеді або декстрин, а також пом'якшуючі речовини і консерванти. Гуаш випускають двох видів: художню і плакатну. Перша використовується переважно для станкового живопису, друга – для оформлювальних робіт. Можна розводити водою і після висихання. *Акварель* – див. АКВАРЕЛЬ. **ВУГІЛЛЯ** для малювання має форму тонких довгих паличок. Малюнки, виконані цим матеріалом, відзначаються глибиною тону і м'якими широкими прокладками. Притискуючи паличку до паперу боком, можна відразу закривати велику поверхню, а якщо вугілля загострити, то є можливість проводити тонкі лінії. Під час роботи над малюнком вугіллям замість гумки можна користуватися м'якишем білої булки. Малюнки вугіллям після закінчення слід фіксувати. Фіксатив наносять на малюнок товстим шаром з допомогою пульверизатора. Як фіксатив художники використовують дуже слабкий розчин желатину в теплій воді, збиране коров'яче молоко або розчинений у воді шматочок цукру. Фіксувати слід обережно, тримаючи папір горизонтально і не наближуючи пульверизатор, щоб отримати рівний розподіл фіксативу. Краще повторити фіксування слабким розчином, ніж зіпсувати малюнок зайвими шарами фіксативу.

Г

ГАРМОНІЯ – (від грец. *ἀρμονία* – *злагоджениість*) зв'язок, стрункість, співвідношення, співзвучність, окремих частин предметів чи явищ, єдність у різноманітності. В живопису – це відповідність деталей цілому не тільки за розмірами, але й у кольорі. Кольорова гармонія – це кольорова єдність, гама споріднених відтінків. Джерелом цієї гармонії є *обумовлені кольори*.

ГЕРАЛЬДИКА – гербознавство, складання, витлумачення і вивчення гербів.

ГІПЕРРЕАЛІЗМ – (від грец. *ὕψωρ* – *зверх* і *реалізм*) напрямок у живопису і скульптурі, який виник у 60-70-х рр. у США. В його основі лежить детальне копіювання фотографії, яка збільшується при цьому до розмірів великого полотна. Прагнучи зберегти всі особливості фотозображення, видалити вплив власного бачення, гіперреалісти використовували механічні прийоми копіювання: діапроекцію, масштабну сітку, аерограф замість пензля, потім шліфували поверхню готової картини.

ГЛІПТИКА – (від грец. *γλυπτή* – *вирізувати*) мистецтво різьблення по каменю. Різьблені камені – *геми* прикрашають перстні, броші, медальйони, служили печатями. Розрізняють два види гем. Камені з випуклим, рельєфним зображенням називають *камелями*. Їх вирізьблювали з багат шарового каміння на зразок онікса, сардонікса чи агата. Заглиблені зображення на одноколірних каменях на зразок сердолика, аметиста – *інталіями*. Вони служили переважно печатями.

Найвищий розквіт Г. – в античній Греції та Італії, де було створено справжні шедеври цього мистецтва. У Візантії і середньовічній Європі на печатях і амулетах переважали сцени зі священного писання. В епоху Відродження з'явилися сюжети з античної міфології, а також портрети знаті. Художники ХХ ст. зверталися до цього виду мистецтва надзвичайно рідко.

ГОБЕЛЕН – 1. Тканий килим-картина або декоративна художня картина ручної роботи. 2. Шпалера, килим, декоративна тканина, виготовлена машинним способом. Від прізвища франц. ремісника Ж. Гобелена.

ГОРЕЛЬЄФ – (від франц. *haut-relief* – *високий рельєф*) скульптурне зображення або орнамент, що виступають на плоскій поверхні більш ніж на половину своєї товщини.

ГОТИКА – (від назви *германського племені готів*) – художній стиль країн Західної, Центральної і, частково, Східної Європи сер. XII ст. і XVI-XVII ст. Готичне мистецтво було переважно культовим, прославляло церкву. Провідним архітектурним типом став собор, що височів над всіма спорудами і міг вмістити все міське населення. Навколо цього зосереджувалося громадське життя. Високі, що тягнуться вгору, елементи, ажурні, стрільчаті арки, башти, завитки, круглі розетки (рози), вітражі, химери – характерні для готичного мистецтва елементи оздоблення. Живописні і скульптурні вівтарі, портрети, мініатюри з побутовими та історичними сценами, пейзажі, інтер'єри. Епоха готики – час розквіту книжкової мініатюри, різьби по каменю, дереву, кістці, обробки металу у поєднанні з каменем, художнього ткацтва.

ГРАВЮРА – (від франц. *graver* – *висікати, вирізати*) вид графіки, в якому зображення являється відтиском малюнка, нанесеного на дерево, метал, лінолеум та інші основи.

ГРАФІКА – це зображення (малюнок), яке виконане на папері або картоні за допомогою олівця, пера, вугілля, пензля, а також зображення, віддруковане за допомогою спеціальних приладів і машин, які розмножують велику кількість екземплярів.

Основні засоби виразності Г. – лінія, пляма. Матеріали для графічного малюнка: олівці, вугілля, туш, сангіна, сепія, соус, пастель, біла крейда. Види Г.: *ксилографія, ліногравюра, літографія, монотіпія, естамп, офорт, малюнок*.

ГРАФІТІ – (від італ. graffiti – *надряпаний*) 1. Стародавні написи і малюнки різного змісту, зроблені гострими предметами на посудинах, пряслицях, стінах споруд тощо.

2. Прояв молодіжної субкультури, який виник у другій половині ХХ ст. у США та Західній Європі. Графічні малюнки, написи на глухих стінах, парканах та інших плоских поверхнях, виконані напиленням фарби з балончика-розпилювача. Г. властиве крайнє спрощення зображення, шрифтів. Використовуються два-три кольори, потім зображення обводиться чорним контуром.

ГРИЗАЙЛЬ – (від франц. gris – *сірий*) це зображення чорно-білою фарбою (або однією кольоровою), часто використовується для допоміжних робіт при виконанні підмалювка чи ескізу, а також з навчальною метою для оволодіння прийомами тонального зображення.

З одного боку, зображальні засоби малюнка – *лінія і тон*, з іншого – технічні прийоми акварельного живопису *відмивання, лесування, промивка, заливка*. Робота виконується фарбою на основі “розляжки” кольору від світлого до темного.

ГРУНТ – спеціальний склад, який наноситься на полотно, дошку, картон чи іншу основу для виконання живописного твору. Наносять ґрунти для зручності у роботі та кращого збереження твору. Склад ґрунту залежить від того, на якій основі і якими фарбами виконується робота.

За складом в'язучої речовини розрізняють ґрунти: олійні, напіволійні, клейові, емульсійні, синтетичні; за кольором – тональні чи кольорові; за здатністю усотувати олію з фарб – тягнучі чи поглинаючі. Ґрунт, як правило, складається з трьох елементів: тонкого шару клею, що покриває всю поверхню полотна – *проклейки*; кількох шарів ґрунтуючої фарби; тонкого шару *імприматури*, що завершує ґрунтовку.

Д

ДАДАЇЗМ – (від франц. dada – *дерев'яний коник, дитячий лепет*) течія у мистецтві 1916-1922 рр., що виникла в Швейцарії. Художники створювали навмисне алогічні, іноді абстрактні, іноді складені з реальних побутових предметів композиції, які, на думку авторів, висловлювали протест проти хаосу війни, мілітаризму. Представники: М. Дюшан, Ж. Арп, А. Бретон.

ДЕКОР – (від лат. decoro – *прикрашаю*) система, сукупність декоративних елементів оформлення споруди, архітектурного ансамблю, інтер'єру, костюма тощо.

ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО – існує тільки для прикрашання інтер'єру, одягу, людини. На першому місці тут краса: килимів, ваз, ювелірних виробів і предметів, що служать не тільки для вжитку, а й для краси.

ДЕКОРАТИВНЕ МАЛЯРСТВО, СКУЛЬПТУРА – твір живопису чи скульптури, що є частиною архітектурного ансамблю і призначений для прикрашання чи підкреслювання конструкції і функції споруди чи інтер'єру.

ДЕКОРАТОР – художник-спеціаліст у галузі декоративного мистецтва, зокрема, театрального живопису.

ДИЗАЙН – (від англ. design – *проект, план, рисунок*) проектування предметів і речей масового вжитку, особлива галузь мистецтва конструювання предметного світу. Основні вимоги: безпосередня користь, зручність у користуванні, упаковці, транспортуванні, естетичний вигляд. Галузі дизайну: меблі, побутові прилади, посуд, станки, машини, упаковка, тара, реклама та ін. (див. “художнє конструювання”).

ДІОРАМА – живописні картини у вигляді довгої стрічки, вигнуті півколом. Перед живописним зображенням на передньому плані розміщують різноманітні споруди, реальні та бутафорські предмети. Штучним освітленням різних ділянок діорами досягається ілюзія безпосереднього переходу простору в живописний простір картини. Діорами розміщують у спеціально збудованих для них павільйонах.

ДОДАТКОВІ КОЛЬОРИ – два кольори, що утворюють білий при оптичному змішуванні (червоний і блакитно-зелений, оранжевий і блакитний, жовтий і синій, фіолетовий і зеленкувато-жовтий, зелений і пурпуровий). При механічному змішуванні цих пар кольорів утворюються відтінки з пониженою насиченістю. Додаткові кольори живописці називають контрастними.

ДОДАТКОВІ ЛІНІЇ – такі, за допомогою яких спочатку намічають загальну, характерну форму зображуваного. Згодом будують об'ємні форми, враховуючи закони перспективи. Додаткові лінії умовні, їх не видно в натурі. Після закінчення лінійної будови зображуваного, їх, як правило, витирають.

Е

ЕКЛЕКТИКА – (від грец. ἑκλεκτικός – *той, що вибирає*) в архітектурі та образотворчому мистецтві – механічне, некритичне поєднання художніх елементів різних стилів. Елементи еklektизму трапляються вже в пізньому мистецтві Стародавнього Риму. В ХІХ і, особливо, в ХХ ст. поширився в салонному мистецтві і архітектурі.

ЕКОРШЕ – наочний посібник у вигляді голови людини без шкірного покриву. Використовується для вивчення будови голови людини, для детального вивчення м'язового покриву, що лежить на формах черепа. Художникам-початківцям необхідно вивчити м'язовий покрив не тільки як формоутворення об'ємів голови, але як фактор різноманітного психологічного стану обличчя.

ЕКСЛІБРИС – (від лат. ex libris – з книги) книжковий знак у різноманітних варіантах, який вказує на те, що книга належить певному власнику.

ЕКСПОЗИЦІЯ – (від лат. expositio – виклад, опис) в музеях або на виставках – систематизоване розміщення матеріалу (експонатів), який виставляють для показу, щоб дати глядачеві більш-менш закінчене уявлення про певне коло предметів, явищ чи проблем.

ЕКСПРЕСІОНІЗМ – (від франц. expression – вираження, виразність) напрям у європейському мистецтві в перші десятиліття ХХ ст. Головним проголошувалось вираження суб'єктивних уявлень митця, що зумовило потяг представників експресіонізму до ірраціональності, загостреної емоційності, нерідко – до фантастичного гротеску. Еволюція експресіонізму мала суперечливий характер, оскільки з одного боку, сприяла розвиткові модерністських тенденцій, з іншого – вплинула на становлення соціально-критичного напрямку в буржуазній культурі ХХ ст., принципи експресіонізму втілювалися в роботах скульптора, графіка і драматурга С. Барлаха, живопису і графіці М. Бекмана, Ж. Гросса, О. Дікса, О. Кокошки.

ЕСКІЗ – (від франц. esquisse – імпровізований) на відміну від *етюда*, частіше створюється з уяви, на основі спостережень з природи. Він виконується олівцем, акварельними фарбами, олією, пастеллю. В ескізі художник вирішує композиційні завдання: шукає вдалий формат майбутньої роботи, композиційний і змістовий центри, ритм, характер освітлення, кольорову гаму та ін. Розробляє він також і окремі елементи майбутнього твору. Ескізи можуть виглядати як кілька швидких ліній, або наближаються до закінченої роботи. Художник створює величезну кількість ескізів, поступово відкидаючи все зайве, уточнюючи композицію, добиваючись виразності всієї композиції або окремих її елементів.

ЕСТАМП – (від франц. estampe – відтискувати, карбувати) відтиск художнього зображення з друкованої форми, виконаний за участю автора.

ЕСТЕТ – (від грец. αἰθητής – той, що відчуває) людина, що сприймає зовнішні форми мистецтва, відкидаючи зміст. Шанувальник всього вишуканого.

ЕСТЕТИСТВО – ідеалістичний погляд на мистецтво, який стверджує єдину цінність – красу, вільну від будь-якого соціального і морального змісту.

ЕСТОМП – розтушовка із згорнутого у вигляді сигари шматка паперу. Малюнок, виконаний за допомогою такої розтушовки.

ЕТЮД – (від лат. studium – старанність, заняття) означає виконаний з природи твір образотворчого мистецтва, як правило, невеликого розміру. Зазвичай етюд створюється заради детального вивчення природи – її форми, кольору, конструкції, взаємозв'язку з оточуючими предметами. Працюючи над ескізами та етюдами одночасно, уява та пам'ять художника підкріплюються вивченням природи.

Ж

ЖАНРИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА – це форма організації художнього твору, що виникає і розвивається в залежності від різноманітності дійсності і тих завдань, які ставить перед собою художник. Поділ на жанри існує в усіх видах мистецтва. В образотворчих мистецтвах найяскравіше він проявляється в живопису. Тут жанри розрізняються по тому, що зображується: зображення природи – *краєвид*, речей – *натюрморт*, людини – *портрет*, подій життя – *сюжетно-тематична картина*. У свою чергу, кожний із жанрів має свій внутрішній поділ на підрозділи – жанрові різновиди, які іноді теж називають жанрами. Так, краєвид може бути сільський, міський, індустриальний; натюрморт – квітковий, з їжею, з побутовими речами; портрет – парадний, інтимний, груповий. Жанрові різновиди сюжетно-тематичної картини – історична, батальна, побутова, анімалістична, інтер'єр. Перераховані жанри характерні і для графіки.

В інших видах образотворчого мистецтва поділ на жанри не такий чіткий і має іншу основу. Наприклад, в скульптурі розрізняють портрети, композиції, монументи.

Поряд із жанрами кожний вид мистецтва має й більші підрозділи, роди. Живопис: станковий, монументальний, театральний-декоративний; скульптура: станкова, монументальна і малих форм; графіка: станкова, книжкова, газетно-журнальна, прикладна і т.п.

ЖАНРОВИЙ ЖИВОПИС – живопис на побутові теми.

ЖИВОПИС НА ПЛЕНЕРІ – правдиве відображення багатства природи, на відкритому повітрі. Активну роль у написанні етюдів на відкритому повітрі відіграють зміни барв природи під впливом світла і повітря: передавання загального тонового і колірної стану (що залежить від сили і кольору освітлення) та елементів повітряної перспективи.

ЖИВОПИС “ПО-ВОЛОГОМУ” – це такий технічний прийом живопису, який вимагає закінчення роботи до підсихання фарб. Його ще називають “альприма” – живопис одразу в повну силу тону кольору. Рекомендують використовувати в короткочасних етюдах – начерках, коли умови зобов’язують більше розраховувати на інтуїцію та безпосереднє відчуття сприйняття. Переваги цього способу: свіжість виконання, порівняна простота техніки виконання.

ЖИВОПИСНІСТЬ В РЕАЛІСТИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ – деякі властивості живописного виконання, що відображають об’єктивні якості реального світу. У станковому живопису живописним слід називати все, що ясно говорить око про правдивість світлових і колірних відношень, багатство контрастів, м’якість переходів, що передають натуру близько до життя.

3

ЗАГАЛЬНИЙ ТОНОВИЙ ТА КОЛІРНИЙ СТАН НАТУРИ – визначається силою освітлення. Щоб передати якості натури, художник будує відношення іноді в пониженої гамі світлот та сили кольору, деколи (в сонячний день) – світлими і яскравими фарбами. Це сприяє передачі освітленості, що важливо в пейзажному живопису.

ЗАМАЛЬОВКА – це художні твори, які створює митець з натури пером, олівцем, пастеллю чи пензлем, і який передає перше враження від натури. На відміну від етюду. З. більш виразна, лаконічна та узагальнена, майже не має деталей і дрібниць, показує найтипніше, характерне для даної натури.

Існують 2 види З.: *лінійна*, в якій форма предметів будується тільки лініями; *світлотіннова*, в якій об’ємна форма передається не тільки лініями, а й світлотінню. Для розвитку професійної майстерності художнику необхідно систематично виконувати безліч З.

ЗВОРОТНЯ ПЕРСПЕКТИВА – збільшення окремих предметів, що знаходяться на відстані від глядача. Паралельні лінії, що йдуть углиб зображення та, згідно з перспективою, повинні скорочуватися і сходяться в одній точці; при зворотній перспективі – розходяться, не скорочуючись.

ЗЕРНЬ – мініатюрні металеві кульки, напаяні на дротяний візерунок чи гладеньку поверхню ювелірного виробу.

ЗЛПОК – точна копія скульптурного оригіналу, виконана заливанням гіпсу чи іншого матеріалу в зняту з оригіналу форму (гіпсову, воскову, пластилінову).

ЗМІСТ І ФОРМА У МИСТЕЦТВІ взаємопов’язані. Зміст вказує, що саме відображено у творі, а форма – якими засобами. Провідну роль відіграє зміст. Художня форма в образотворчому мистецтві – це розробка сюжету, композиції, це типаж, малюнок, кольоровий стрій, об’єм, просторовість, світлотонна будова тощо.

I

ІКОНОПИС, ІКОНОМАЛЮВАННЯ – вид живопису, присвячений релігійним сюжетам і темам.

ІМПРЕСІОНІЗМ – (від франц. *impression* – *враження*) напрямок в мистецтві останньої третини ХІХ – поч. ХХ ст., представники якого намагалися відобразити реальний світ в його рухливості та мінливості, правдиво передати миті життя. Для їх творів характерна невірніоваженість, фрагментарність композиції, несподівані ракурси, зрізи фігур рамою, напруження кольору, поривчастий, експресивний мазок. Представники: Е. Мане, О. Ренуар, Е. Дега, К. Піссаро, А. Сіслей. З російських художників – К. Коровін, І. Грабар, з українських – О. Мурашко, М. Бураченко.

ІНКРУСТАЦІЯ – (від лат. *incrustatio* – *вкриті корою*) в сучасному розумінні інкрустація – декорування виробів і споруд візерунками та зображеннями зі шматочків мармуру, кераміки, металу, дерева, перламутру. Ці прикраси вриваються в поверхню і відрізняються від неї по кольору і матеріалу. Широко застосовується в декоративно-ужитковому мистецтві. Побутові предмети з дерева, особливо меблі, часто прикрашають також дерев’яними фігурками, пластинками та візерунками. Цей вид інкрустації називають *інтарсією*. Візерунок зазвичай вирізують на поверхні предмета, дерево в межах контуру малюнка видаляється, а утворені заглибини заповнюють пластинами з іншої породи дерева. Найчастіше для інтарсії використовують грушеве, горіхове, червоне чи ебенове дерево. Блискучим майстром інтарсії в ХVІІ – поч. ХVІІІ ст. був французький мебльовик А. Буль. Його майстерня випускала меблі, прикрашені своєрідною мозаїкою з фігурних пластинок фанери, з набірним орнаментом з панцира черепахи, міді, олова, слонової кістки, перламутру. Цей вид прикрас отримав назву “*маркетрі*”, а меблі, виготовлені Булем – меблі “*буль*”. Інший вид інкрустації – насічка металом по металу чи дереву, кістці, рогу. Спочатку візерунок гравірується на предметі, а потім в його штрихи набивається тонкий золотий, срібний чи який-небудь інший металевий дріт. Після набивання поверхня візерунка обпилюється і шліфується. вкривається політурою, лаком чи натирається восковою пастою.

ІНТАЛІЯ – див. “Гліптика”.

ІНТАРСІЯ – див. “Інкрустація”.

ІНТЕР’ЄР – (від франц. *interieur* – *внутрішній*) внутрішній простір будівлі, зображення різноманітних внутрішніх приміщень в живописі та графіці.

ІСТОРИЧНИЙ ЖАНР – об’єднує твори живопису, скульптури, графіки, в яких відображені визначні події і герої минулого, різноманітні епізоди з історії людства. З I ж. тісно пов’язаний *батальний жанр*. У тих випадках, коли він розкриває історичне значення воєнних подій.

К

КАМЕЯ – див. “Гліптика”.

КАРИКАТУРА – (від італ. *caricare* – *перебільшувати, спотворювати*). Зображуючи який-небудь персонаж чи явище, художник свідомо підкреслює, комічно перебільшує якісь риси. В К. художник поєднує в нерозривне ціле реальні і фантастичні риси, перебільшує і загострює характерні особливості фігури, костюма, манери поведінки зображуваного персонажа. Однак при цьому обов’язково зберігає схожість з натурою.

“Чиста” К. з’явилася лише у XVIII ст. Її справжнім творцем став англійський художник У. Хогарт. Розквіт К. відноситься до XIX ст. в творчості О. Домье та інших карикатуристів.

В радянському мистецтві К. стала складовою частиною агітаційно-масового мистецтва (В. Маяковський, Д. Моор, В. Дені, Кукринікси). Всесвітньо відомий датський карикатурист – Х. Бідструп.

Найяскравіше втілення К. знайшла у графіці, бо ж головний виразний засіб графіки – лінія. Саме вона здатна обмеженими засобами передати сутність явища, загострити та гіперболізувати його характерні риси. К. завжди пов’язана з текстом, який розкриває і коментує зміст зображення.

Сучасна К. звертається до різноманітних тем: політика, історія, побут, соціальні проблеми тощо. Друкується окремими збірками, в періодичній пресі.

КЕРАМІКА – (від грец. *κεραμικη* – *глина*) – вироби і матеріали з глини та їх сумішей з неорганічними сполуками, закріплені випалюванням.

Види К.: майоліка, фаянс, порцеляна. Осередки К. на Україні: Опішня, Косів, Київ, Полтава, Дружковка та ін.

КІЧ, КІТЧ – (від німецького *Kitsch* – *халтура, дешево, знецінене*) визначення псевдомистецтва, розрахованого на зовнішній ефект і нерозвинений смак масового глядача. Для кічу характерні крикливість, спрощеність змісту, вульгарна імітація справжнього мистецтва, яка приносить комерційний успіх.

Кіч формує у користувача хибне уявлення про суть і мету художньої творчості, робить його несприйнятливим і незацікавленим у справжніх цінностях мистецтва, нівелює особливості національних художніх культур.

КЛАСИЦИЗМ – (від лат. *classicus* – *зразковий, взірцевий*) стиль і напрямок у мистецтві XVII – поч. XIX ст., орієнтований на спадщину античної культури як на норму й ідеальний зразок. К. був дуже регламентований та канонізований (обов’язково золотисто-коричнева гама, античні або біблійні сюжети, класична центральна симетрична композиція тощо). К. був стилем, що панував над усіма жанрами і видами мистецтва. Він подарував світові чудові взірці архітектури, для яких характерні прями чіткі лінії, врівноважені форми, оздоблення елементами класичної давнини – суворими колонами та античними деталями, портиками, фронтонами на фасадах. Наприклад, кругла площа в Полтаві.

КОЛАЖ – (від франц. *collage* – *наклеювання*) прийом в образотворчому мистецтві. Полягає в наклеюванні на основу матеріалів, які відрізняються від неї за кольором і фактурою. Так називаються і твори, виконані в цій техніці. Поширився в мистецтві XX ст. Майстри: К. Матісс, П. Пікассо, Ф. Леже та ін.

КОЛОРИТ – (від лат. *color* – *колір*) кольоровий ряд всіх елементів живописного твору, що об’єднує їх в єдине ціле. Гармонія і єдність оточуючого світу складається під впливом джерела світла та відображеного світла. Саме природна єдність різноманітності фарб, що прийняла на себе колір освітлення, є міцною основою для створення гармонійного колориту.

КОЛЬОРОВА ЄДНІСТЬ ТА СПОРІДНЕНІСТЬ ФАРБ – колір освітлення, його спектральний склад впливає на різноманітні кольори предметів природи, робить їх спорідненими, об’єднує їх певною колірною гамою. В результаті маємо колористичну єдність кольорів. Правдиве відображення цих якостей робить етюд з природи особливо гармонійним у живописному відношенні.

КОЛЬОРОВІ ВІДНОШЕННЯ – це різниця кольорів природи за колірним тоном (відтінком), світлості та насиченості. Колірні відношення етюду повинні бути передані пропорційно до кольорних відношень природи.

КОМІКС – (від англ. *comics* – *смішний*) серія малюнків з короткими текстами, які утворюють зв’язну розповідь. К. з’явився в кінці XIX ст. в газетах США. К. – один з найпопулярніших жанрів масової культури. Сучасні комікси втратили комічний характер, на зміну їм прийшли комікси про злочини, війну та псевдоісторичні, такі, що спрощено перекладають твори класиків.

КОМПОЗИЦІЯ – (від лат. *compositio* – *розміщувати, складати, створювати*) Художник так розміщує деталі, лінії, плями кольору і світла, щоб твір був максимально виразним, а разом з тим цілісним – “ні відняти, ні додати”.

КОНТРАСТ КОЛЬОРОВИЙ – зміна кольору під впливом інших кольорів, що його оточують, (одночасний контраст) чи під впливом кольорів, які можна було попередньо спостерігати, (послідовний контраст). Приклад: зелений поряд з червоним здається яскравішим. Сірий поряд з зеленим набуває червонуватого відтінку.

КОНЦЕПТУАЛІЗМ – (від лат. *conceptus* – *думка, поняття*) один із напрямків у мистецтві авангарду, який виник у 60-х рр. ХХ ст. Його особливість полягає в принциповій відмові від втілення ідеї в матеріалі, тобто зведення мистецтва виключно до феноменів свідомості (псевдомистецтво). Художники-концептуалісти освоюють знакові системи, проникають у нехудожні сфери (формули, таблиці, креслення, тексти тощо).

КОРПУСНИЙ ЖИВОПИС – виконання етюду чи картини щільним, непрозорим товстим шаром фарби.

КРАЄВИД, ПЕЙЗАЖ – (франц. *paysage*, від *pays* – *місцевість, країна*) жанр, присвячений зображенню природи. У самостійний жанр виділився в мистецтві ХVІІ ст. Різновиди пейзажів: міський, сільський, індустріальний, морський (“марина”), романтичний, ліричний. Пейзаж поширився у всіх видах образотворчого мистецтва: живопису, графіці, скульптурі, рельєфі. Майстри: Н. Пуссен, У. Тернер, І. Айвазовський, І. Шишкін, І. Левітан, А. Саврасов. В українському живопису: І. Дряпаченко “Вечір на Україні”, “Сінокіс”; Є. Крендовський “Площа провінційного міста”; Г. Левицький-Ніс, В. Барінова-Кулеба, М. Позивайло “На Пслі”, “Грунь”; Й. Карась “Косовиця”, “Луки”, “Перший сніг” та ін.

КРУГЛА СКУЛЬПТУРА – трьохвимірна, що допускає обхід і сприйняття з усіх боків, виміри за висотою, шириною і товщиною.

КСИЛОГРАФІЯ – гравіювання на дереві. На суху відполіровану поверхню дощечки наливають рідкий шар білої фарби. Потім на суху поверхню наносять олівцем малюнок, після цього спеціальними інструментами, штихелями, вирізують малюнок, відокремлюючи ті місця, які на папері повинні бути порожніми. Коли всі вільні від штрихів та ліній місця “вибрані” і залишилися тільки штрихи у вигляді тонких перегородок – дошка готова до друку. Гравюру друкують за допомогою спеціальної друкарської машини. Для друкування гравюри користуються тією ж фарбою, якою друкуються книги, журнали, газети.

КУБІЗМ – (франц. *cubisme*, від *cube* – *куб*) виник у Франції в 1907р. На перший план висувається розкладання реальної предметної форми на найпростіші об’ємні елементи (куб, куля, циліндр, конус) та конструювання цих об’ємів на площині. Деформує реальний світ. У кубізмі переважають риси зовнішньої декоративності, наближення до абстрактного мистецтва. Представник цього напрямку – український скульптор О. Архипенко.

Л

ЛЕСУВАННЯ – один з прийомів живописної техніки, що полягає в нанесенні дуже тонких шарів прозорих і напівпрозорих фарб на поверхню шару фарби, яка висохла. При цьому можна досягти особливої легкості і звучання кольору. Це стає можливим завдяки законам оптичного їх змішування.

ЛІНІЯ ГОРИЗОНТУ – умовна лінія, де “сходяться” небо і земля, вода. Лінія горизонту ділить всі предмети на видимі зверху і видимі знизу. Ця лінія завжди знаходиться на рівні очей.

ЛІНОГРАВІЮРА – див. “Ксилографія”. Гравюра на лінолеумі; виконується аналогічно, але замість дерева як основу використовують лінолеум.

ЛІТОГРАФІЯ – (від грец. *λίθος* – *камінь*) гравюра на камені. На камінь наносять малюнок спеціальними фарбами і одержують відбиток на папері.

ЛОКАЛЬНИЙ КОЛІР – (від лат. *locus* – *місце, місцевий, що не виходить за визначені межі*) це предметний колір об’єкта, його забарвлення, не змінене під впливом освітлення, оточуючого середовища чи відстані.

ЛУБОК – твір народної графіки, як правило, друкований, який відрізняється простотою образів та сюжету.

М

МАЗОК – слід від пензля з фарбою, залишений на поверхні художнього твору. Характер мазка залежить від індивідуальності майстра. Мазки можуть бути криючими (непрозорими); лесувальними (прозорими), корпусними (щільними), фактурними (рельєфними) і гладкими. Характер мазка пов’язаний також з художнім завданням та особливостями об’єкта зображення.

МАЙОЛІКА – (італ. *maiolica*) вид кераміки, керамічні вироби з кольорової випаленої глини, вкриті зверху непрозорою скловидною поливою, емаллю. Осередок виробництва майоліки на Полтавщині – Опішня. Майстри: А. Білик “Сорочинський ярмарок”, “Дует”, “Наталка Полтавка”; І. Глодиревський; В. Омеляненко “Бик”, “Лев”, “Баран”, “Козел”; О. Шиян “Музики”, “Квартет зайців”.

МАНЬЕРИЗМ – (від італ. manierismo – *примхливість, манера*) течія в європейському мистецтві XVI ст., що віддзеркалила кризу гуманістичної культури Відродження. Основною тезою М. є положення про “внутрішню ідею”, джерелом якої є уява, особисте творче начало майстра. Зовні, наслідуючи майстрів Високого Відродження, маньєристи стверджували нестійкість, трагічні дисонанси буття, владу ірраціональних сил, суб’єктивність мистецтва.

МАРИНА – (від італ. marina – *морський*) морський краєвид, картина, яка змальовує море.

МАРКЕТРИ – (див. “Інкрустація”).

МАСОВА КУЛЬТУРА – різновид культури, орієнтований на “середнього”, масового споживача, на комерційний успіх та активно тиражований засобами масової комунікації. Масовій культурі властиве крайнє спрощення проблем, людських відносин, образів, персонажів та художніх прийомів, тяжіння до напівзабороненої тематики (окультизм, секс, хвороблива фантастика, сенсаційні факти), часто низькопробна розважальність, культ примітивно зрозумілої особистості та життєвого успіху. Масова культура не просто відповідає запитам мас, але й формує ці запити, низький художній рівень, бажання наслідувати норми поведінки та життєві стандарти персонажів. Однією з причин поширення масової культури є занепад всіх видів фольклорного мистецтва. Інша причина в тому, що нове класичне мистецтво носить занадто елітарний характер, щоб реально впливати на естетичне виховання широких мас. Близькі поняття: *поп-культура, індустрія розваг, кіч* тощо.

МИСТЕЦТВО – художньо-образне віддзеркалення дійсності є позицій певних естетичних ідеалів, особливий вид естетичної діяльності. М. зародилось у сиву давнину і відображало суттєві сторони людського життя: працю, полювання, війни. М. може створюватися не тільки на основі точного відображення натури, але й за допомогою уяви, фантазії. Супроводжуючи людину протягом всієї історії, мистецтво змінювалося від епохи до епохи і розвивалось.

МІНІАТЮРА – (від лат. minutum – *кіновар, сурик*) загальні букви (ініціали), різноколірні заставки, невеликі святкові композиції, розміщені над текстом у рукописних книгах. Часом ілюстрації займали й цілу сторінку. М.

це не тільки книжкова ілюстрація. Так називають і живописні твори невеликого розміру, виконані на папері, металі, кістці, фарфорі, дереві: пейзаж, портрети, сюжетні композиції, орнаменти. Особливий вид М. – темперний живопис на лакових виробках. Наприклад, “Портрет В. Арсенської”, “Портрет М. Лопухіної” В. Боровиковського.

МОДЕРН – (від франц. moderne – *новітній, сучасний*) стиль, що характеризується розривом з традиціями класичного мистецтва, з реалізмом. Настрій безнадії, неприйняття реального життя, культ краси як єдиної цінності, індивідуалізм, демонстративна зневага до соціальних проблем. М. виник в кінці XIX – на початку XX ст. з потреби звільнитися від змішання стилів, еклектики, із необхідності створити новий стиль, що відповідав би сучасним потребам. Найбільш цікаві досягнення цього стилю були в архітектурі, інтер’єрі, декоративно-ужитковому мистецтві, в книжковій графіці і плакаті. Для М. характерна зовнішня декоративність, головна роль відводилась красивим, плавним, текучим лініям. Як оздоблення використовувались рослинні мотиви: вигнуті стебла казкових квітів, похилені пелюстки, звивисті водорості. Часто серед рослин – жіночі фігури, крилаті феї. В архітектурі використовувались нові технології, технічно-конструктивні засоби. Будувалися споруди з підкреслено індивідуальним виглядом та асиметричною композицією. Архітектори прагнули до різноманітності у розміщенні вікон, дверей. Вони вводили в оздоблення фасадів великі вітражі. В М. будівля наче складена із приміщень різної форми і призначення. Наприклад, власний будинок архітектора В. Городецького на Банковій вулиці у Києві, або будинок Полтавського земства за проектом В. Кричевського. У живопису М. зовнішня форма була головним, глибина змісту відходила на другий план.

МОЗАЙКА – зображення або орнамент, виконані з окремих, дуже щільно припасованих один до одного різноколірних шматочків скла, мармуру, кольорових камінців, дерева, металів, емалі тощо. Приклад – знаменита мозаїка Софіївського собору в Києві.

МОЛЬБЕРТ – спеціальний станок у майстерні художника, необхідний для підтримки і нахилу картини під час роботи; підставка, тринога для малювання, призначена для встановлення підрамника з полотном, картону, дошки для роботи. Одна з основних вимог для мольберту – стійкість.

МОНОТИПІЯ – особливий вид графічної техніки, пов’язаний з процесом друкування. Відрізняється від будь-яких різновидів гравюри повною відсутністю механічних чи технічних обробок поверхні дошки. Фарби наносять на гладеньку поверхню від руки, потім друкують: виходить єдиний і неповторний відтиск.

МОНОХРОМНИЙ ЖИВОПИС – живопис, виконаний одним кольором.

МОНУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО – вид образотворчого мистецтва, розрахований на масове сприйняття в ансамблі з архітектурою чи природним оточенням. М.м. включає архітектурні та скульптурні

монументи і пам'ятники, які споруджуються на площах, вулицях з каменю, бронзи; настінні розписи, мозаїки тощо.

МОНУМЕНТАЛЬНІСТЬ – у творах станкового живопису чи графіки ця особливість обумовлена громадською значимістю тематики, її героїчним пафосом, глибиною і силою втілення ідеї, відповідною художньою мовою: простою, суворою, величною та експресивною.

МУЛЯЖ – (франц. moulage від mouler – *формувати, відливати форму*) зліпок предмета з гіпсу, пап'є-маше та інших матеріалів, часто розфарбований. Також – серійне повторення творів класичної скульптури, виконане з навчальною метою.

Н

НАПІВТІНЬ – (див. “Світлотінь”).

НАСИЧЕНІСТЬ – прикладом насичених кольорів є спектральний круг. Кольори спектру найчистіші. У результаті змішування хроматичних кольорів (тобто спектральних) з чорним, білим, сірими отримуємо ненасичені кольори, які втрачають свою чистоту, стають приглушеними, менш яскравими. Насиченість втрачається і при змішуванні додаткових (спектральних) кольорів, які в колірному крузі лежать один навпроти одного. Такі кольори при змішуванні взаємно нейтралізуються.

НАТУРА – (від лат. natura – *природа*) в практиці образотворчого мистецтва це будь-які явища, істоти чи предмети, які художник зображує, спостерігаючи модель безпосередньо з природи. Цілком і прямо з природи виконується, як правило, лише етюд, начерк, зарисовка, портрет, а іноді й красвид.

НАТУРАЛІЗМ – в образотворчому мистецтві виявляється у відриві від широких узагальнень, від ідейності, від цілеспрямованості і призводить до методу бездумного, суто зовнішнього копіювання всього, що знаходиться в полі зору художника.

НАТЮРМОРТ – (з франц. nature morte – *мертва природа*) жанр образотворчого мистецтва, у творах якого зображуються речі, які оточують людину – предмети побуту, їжа, квіти, плоди тощо.

НАЧЕРК – це попереднє зображення природи. Н. виховує вміння швидко мислити, шукати найвиразніші й найлаконічніші засоби передачі природи, розвиває спостережливість. Змушує художника зосередити всю свою увагу на найголовнішому, відкидаючи несуттєве. Розвиває точність окоміру, привчає швидко орієнтуватися.

О

ОП-АРТ – (від англ. optical art – *оптичне мистецтво*) течія сучасного європейського мистецтва, що виникла у європейському та американському живопису і графіці 1940-х рр. Засновник В. Вазарелі (Франція). Послідовники у своїй творчості використовують оптичні й кольорові ефекти, ритмічні комбінації однорідних геометричних фігур, лінії кольору, що створюють ілюзію руху. Використовуються як неоавангардистський різновид абстрактного мистецтва чи як суто декоративний ефект – в ужитковому і оформительському мистецтві, промисловій графіці, плакаті.

ОРНАМЕНТ – (від лат. ornamentum – *оздоба, прикраса*) візерунок, побудований на ритмічному чергуванні геометричних та образотворчих елементів. Основне призначення О. – прикрасити поверхню предмета, підкреслити його форму. В сиву давнину О. мав ще й обрядову, магічну роль. Існує кілька видів О.: геометричний, рослинний, анімалістичний чи зооморфний, антропоморфний, шрифтовий (в'язь), геральдичний. О. може бути одноколірним, багатоклірним, рельєфним (випуклим чи заглибленим) тощо.

ОСЬОВА ЛІНІЯ – одна з допоміжних ліній, якими користується художник для будови зображуваного. Проходить по центру симетричних форм.

ОФОРТ – (від франц. eau forte – *азотна кислота*). 1. Вид гравіювання, при якому лінії малюнка роблять різцем або голкою на смоляному покритті металевої гравірувальної дошки і протравлюють кислотою. 2. Відбиток з дошки, гравіюваної таким способом. 3. Ручний спосіб виготовлення форм глибокого друку із застосуванням хімічного травлення. 4. Відбиток з друкарської форми, виготовлений таким способом.

П

ПАЛІТРА – (від італ. palette – *лопатка*). 1. Невелика, тонка дощечка чотирикутної чи овальної форми, на якій художник змішує фарби під час роботи. Аквапельні фарби змішують на скляній, порцеляновій, пластмасовій, іноді на паперовій П. 2. Точний перелік фарб, якими користується той чи інший художник у своїй творчій роботі.

ПАМ'ЯТНИК – 1. Частина культурного спадку країни, народу (П. археології, історії, мистецтва, писемності тощо – зазвичай оберігаються спеціальними законами). 2. Твори мистецтва, створені з метою увіковічення людей чи історичних подій у формі монументального твору (скульптурна група, статуя, бюст, плита з рельєфом чи написом, триумфальна арка, колона, обеліск, гробниця тощо).

ПАННО – живописний твір декоративного призначення або частина стінної поверхні, а іноді й стелі, обрамленої ліпниною чи орнаментом і заповнена живописом, мозаїкою або скульптурним рельєфом. Панно виконується переважно на полотні звичайною живописною технікою. Панно бувають зйомні. Використовують для оформлення громадських споруд, оформлення масових свят тощо.

ПАП'Є - МАШЕ – (від франц. papier mâché – *жований папір*) паперова маса, змішана з клеєм, крейдою, гіпсом; використовується для виготовлення муляжів, театральної бутафорії, іграшок тощо, а іноді і круглої скульптури невеликого розміру.

ПАСТЕЛЬ – (від італ. pasta – *місто*) м'які кольорові олівці без оправы, виготовлені з фарби, крейди і зв'язуючих речовин; а також малюнок, виконаний такими олівцями.

ПАСТОЗНІСТЬ – в техніці олійного живопису це значна товщина шару фарби, “рельєфність” мазка.

ПЕРСПЕКТИВА – (від лат. perspicio – *ясно бачу*) дозволяє художнику передати положення предметів у просторі; це наука, що вивчає закони лінійної побудови зображення предметів на різній віддалі від спостерігача.

Явище П. дуже помітне, коли ми дивимося на шосейну дорогу або на залізницю, що зникає вдалині. Рейки, ніби поступово зближуються, а на горизонті зовсім сходяться. Місце, де умовно сходяться паралельні лінії, так і називається – *точка сходу*. В одного і того ж предмета може бути багато паралельних ліній, тому й точок сходу може бути кілька. Але всі вони знаходяться на лінії горизонту.

ПІГМЕНТИ – (від лат. pigmentum – *фарба*) кольоровий порошок, який разом зі зв'язуючими речовинами входить у склад фарб. П. не розчиняються у воді, зв'язуючих та органічних речовинах, які використовують для розведення фарб. У живописі використовують переважно неорганічні фарбуючі речовини (вони стійкіші), рідше – органічні. Існують П. природного походження і виготовлені штучно. В давнину художники використовували найчастіше мінеральні кольорові порошки малахіту, лазуриту та різноманітних кольорових земель. Крім того, вони користувались органічними барвниками, які добували з різноманітних рослин і найпростіших тваринних організмів. З часом натуральні П. замінили штучними. Так, наприклад, дуже дорого синю фарбу ультрамарин (її отримували з лазуриту) в XIX ст. замінив дешевий штучний ультрамарин. З натуральних барвників зберегли своє значення лише земляні П. Їх добувають при розробці відкритих кар'єрів. За місцем видобування породи отримує назву і сам П. (архангельська коричнева, серпухівська червона, подільська чорна та ін.)

ПІДМАЛЬОВОК – підготовча стадія роботи над картиною, яка виконується в техніці олійного живопису. Підмальовок виконується, як правило, тонким шаром і може бути одноколірним або багатоколірним.

ПЛАГІАТ – (від лат. plagio – *викрадаю*) присвоєння, самовільне оприлюднення чужого твору під своїм іменем. Іноді П. буває несвідомим, також удаваним, коли при зовнішній подібності сюжету чи художніх прийомів автори вирішують різні творчі завдання.

ПЛАКАТ – (від франц. placard – *оголошення, афіша*) різновид графіки, лаконічне, яскраве зображення на папері, що супроводжується текстом. Тематика П. різноманітна: політичний, агітаційний, закличний, навчальний, рекламний. Специфіка художньої мови плаката визначається тим, що він повинен сприйматися на великій відстані, зміст зображення повинен привертати увагу, відразу “кидатися в очі”. З цієї метою художники використовують різноманітні метафори, різномасштабні зображення, а часом і сатиричні образи (в П. на міжнародні чи побутові теми). Велику роль відіграє в П. характер шрифту і розміщення тексту, яскраве кольорове рішення. В різні періоди в галузі П. працювали такі художники як А. Тулуз-Лотрек, П. Пікассо, В. Серов, Д. Моор, В. Маяковський, О. Дейнека, Кукринікси та багато інших.

ПЛАСТИКА – (від грец. *πλαστική* – *скульптура, ліплення*) вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну тривимірну форму і виконуються з твердих або в'язких матеріалів.

ПЛЕНЕР – (від франц. pleine air – *вільне повітря*) робота живописця над етюдами і пейзажами безпосередньо з природи, на відкритому повітрі.

ПЛЯМОГРАФІЯ – спосіб малювання плямами, потребує подальшого доопрацювання графічними засобами: лінія, контур, штрих.

ПОБУТОВИЙ ЖАНР – присвячений сценам повсякденного життя. Отримав розповсюдження в мистецтві Нідерландів XVII-XVIII ст. У XIX ст. розповсюдився у всіх національних художніх школах і отримав назву *критичний реалізм*. Відображений у живопису, графіці, скульптурі. Представники: Ж.-Б. Грез, У. Хогарт, Ж.-Ф. Мілле, Г. Курбе, російські передвижники, Т. Шевченко.

ПОЛОТНО – 1. Тканина для живописного твору. 2. Картина художника (зазвичай на тканині).

ПОП-АРТ – (від англ. popular art – *популярне мистецтво*) художня течія, яка виникла в II пол. 50-х років у США та Великобританії. Відмовляючись від звичайних методів живопису і скульптури, П.-А. культивує навмисно-випадкове поєднання побутових предметів, механічних копій (фотографія, муляж, репродукція), фрагментів масових друкованих

видань (реклама, промислова графіка, комікси тощо). В ранг мистецтва підносяться: культ речей, любов до сенсацій і "масова культура". Митці цього напрямку наслідують стиль реклам.

ПОРТРЕТ – жанр образотворчого мистецтва, який відображає зовнішній вигляд конкретної людини чи групи людей. Майстри П. Рембрандт, Д. Веласкес, Тиціан, Ф. Рокотов, Д. Левицький, В. Боровиковський, О. Кіпренський, К. Брюллов, І. Рєпін, М. Нестеров, М. Башкирцева, І. Дряпаченко, Г. Левицький-Ніс, А. Мокрицький, Г. Пьсол, С. Солодовник, Т. Шевченко.

ПРИМІТИВИЗМ – 1. Твори майстрів з народу, які не отримали професійної підготовки (побутовий портрет, рекламний живопис, лубок, наївний жанровий та портретний живопис). 2. Твори професійних художників, що звернулися до народного та традиційного мистецтва. Відмова від норм художньої культури, навмисне спрощення малюнка.

ПРОПОРЦІЇ – (від лат. proportio – співвідношення) взаємовідношення форм (частин) предмета за їх величиною. П. в малюнку мають вирішальне значення, бо вони є основою правдивого і виразного зображення.

ПУАНТИЛІЗМ – (франц. pointillisme від point – крапка) живопис окремими мазками у вигляді крапок і дрібних квадратиків різного кольору, розрахованими на оптичне змішування кольорів, коли глядач розглядає картину на відстані. Цією технікою користувалися неоімпресіоністи Ж. Сера, П. Синьяк.

ПУРИЗМ – (від лат. purus – чистий) напрямок у франц. образотворчому мистецтві 20-х рр. ХХ ст., що проголошував необхідність створення творів мистецтва декоративного за змістом, а по формі виключно суворого, очищеного від деталей і ускладнень.

Р

РАКУРС – (від франц. raccourci – *вкорочений*) перспективне скорочення форми предмета, що призводить до зміни його звичного образу. Р. називають, як правило, різко видимі скорочення, що виникають, коли за предметом спостерігають зверху чи знизу. 1. Вигляд різних предметів, фігур, архітектурних форм у перспективі. 2. Переносно-певний погляд, кут зору, особливість явища.

РАМА – довільної форми оправа з різного матеріалу, в яку вставляють картини, дзеркала, фотографії тощо. Завершує композицію зображення, надає їй єдності, спрямовує увагу глядачів на сам твір. Найчастіше рама буває прямокутної форми, рідше – кругла чи овальна.

РЕАЛІЗМ – (від лат. realis – *суттєвий, дійсний*) здатність мистецтва правильно, істинно, правдиво, відображувати життя. Р. базується на видимій схожості, подібності образу і дійсності, але реалістичне мистецтво – це не дріб'язково-протокольне, бездумне копіювання природи, а свідомий відбір основних рис зображуваного, проникнення в його суть, значимість і глибока ідея образів. Р. ще називають напрямком в мистецтві ХІХ ст.: К. Трутовський, Л. Жемчужников, графік П. Мартинович, М. Пимоненко.

РЕКОНСТРУКЦІЯ – (від лат. re – *префікс, що означає зворотню або повторну дію* і constructio – *побудова*) відтворення твору мистецтва, який зберігся фрагментарно чи має видозмінений стан, на основі різноманітних документальних джерел, які дають об'єктивне і досить повне уявлення про його первісний вигляд. Р. здійснюється шляхом відновлення загублених, втрачених частин твору і видалення наносних.

РЕЛЬЄФ – (франц. relief від лат. releo – *піднімаю*) опукле скульптурне зображення на площині, виконане з урахуванням перспективних скорочень, яке розглядають, як правило, спереду.

РЕПРОДУКЦІЯ – (від лат. re і produco – *створюю*) відтворений друкарським способом малюнок, картина або фотознімок.

РЕСТАВРАЦІЯ – (від лат. restauratio – *відновлення*) – відновлення чогось у первинному вигляді, зокрема творів мистецтва. Повертає життя визначним пам'ятникам культури, зупиняє руйнування пам'яток мистецтва, повертає прекрасним творінням минулого їх первісну красу.

РИСУНОК – різновид графіки. Виконується переважно твердим і сухим матеріалом (олівцем, вугіллям, сангіною тощо). Основні засоби виразності – лінія, штрих, пляма, їх взаємодія з основою (папером, картоном, полотном тощо).

РИТУВАННЯ – те саме, що й гравіювання. Звідси – *лінорит* (ліногравюра), *дереворит* – (гравюра на дереві або ксилографія).

РІЗНИЦЯ МІЖ НАВЧАЛЬНИМ ТА ТВОРЧИМ МАЛЮВАННЯМ.
Мета навчального малювання – вивчення процесу побудови зображення. Наприклад, у роботі над малюнком голови, студент аналізує пластичні особливості форми голови, вивчає закономірності конструктивної будови, аналогічної будови та методичну послідовність роботи. Для побудови зображення він користується допоміжними лініями – профільною, лінією розрізу очей і рота, лінією основи носа і підборіддя, намагається зрозуміти особливості конструктивної будови форми людської голови, її закономірності. *Головна мета творчого малюнка* – створення художнього образу. При цьому, малювання як процес побудови зображення не вивчається, він уже відомий художнику. Творча

робота виконується художником на основі раніше набутих знань і навичок. У роботі над *творчим малюнком* художник вже не ставить перед собою цих завдань, він намагається через закономірності будови людської голови передати характерні риси обличчя, внутрішній світ людини, його індивідуальні особливості. Іноді художник дещо перебільшує характер форми, зосереджує увагу на окремих деталях, підкреслює їх, щоб досягти більшої емоційності виразності портрета.

РОЗДІЛЬНЕ БАЧЕННЯ – якщо під час роботи з натури окремо дивитися то на один предмет, то на інший, приділяючи однакову увагу кожному з них, на картинній площі обов'язково з'явиться випадковий набір кольорових акцентів однакової сили. Для того, щоб правильно визначити тонові і колірні відношення, наприклад, натюрморту, необхідно бачити всі предмети, що входять у нього, одночасно, не випускаючи з поля зору всієї групи, включаючи й фон.

РОЗТУШОВУВАННЯ – розтирання на аркуші паперу ліній і штрихів, проведених олівцем, пастеллю.

РОКОКО – (від франц. rocaille – *узор з каміння та мушлі*) напрямок у європейському мистецтві першої половини XVIII ст., Р. було завершенням і пізньою, найбільш вишуканою стадією мистецтва бароко. Для Р. характерний відхід від життя у світ фантазії, міфологічних і пасторальних сюжетів, екзотичних (китайських, турецьких) напівказкових образів. У декоративних композиціях переважає граційний, примхливий орнаментальний ритм, у внутрішніх приміщеннях використовують складні ліпні і різьблені узорі, завитки, мушлі, маски, живописні та скульптурні панно в пишних рамках, дзеркала незвичайних обрисів, легкість, вишуканість, асиметрія. В цілому для творів стилю Р. характерні світлі тони, відмова від прямих ліній.

РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ – стиль західноєвропейського середньовічного мистецтва з X по XII ст. з елементами давньоримського та візантійського мистецтва, особливо в архітектурі. Головна роль у романському стилі відводиться суворій, фортечного типу архітектурі – церквам, монастирям, замкам. Провідну роль в оформленні церков отримали монументальні рельєфи. Головне місце відводиться для зображень, що свідчили про грізне, всемогутнє божество. У симетричних композиціях переважала фігура Христа. Умовні, експресивні форми були характерні і для інших сцен. Високого розвитку в романському стилі досягли: мініатюрний живопис у книгах, мистецтво емалі, різьблення по дереву та кістці, ювелірне мистецтво, литво і чеканка по металу. Вироби романських майстрів відзначалися масивністю, суворістю міццю форм, яскравістю кольору.

РОМАНТИЗМ – художній метод літератури і мистецтва, проінтий оптимізмом, прагненням показати в яскравих образах високе призначення людини. Р. висував на перший план духовне життя людини, зображення ідеальних героїв та почуттів.

В основі Р. ідеалу – духовно-творча свобода, культ сильних пристрастей і поривань, інтерес до національної культури і фольклору, тяга до минулого, до країн, народів, що далекі від буржуазної цивілізації. Найяскравіше Р. проявився в живопису та графіці. Характерний мотив творчості – наближеність людини до природних стихій та народного життя, елегійні інтонації, увага до ідеалу особистості, містичні та релігійно-патріархальні настрої, ідеалізація середньовіччя. Підкреслена увага до індивідуального, неповторного, до сильних душевних переживань. Р. є характерним для творів А. Мокрицького, ранніх полотен і поезії Т. Шевченка.

С

САНГІНА – (від лат. sanguis – *криваво-червоний*) так називають м'який червоно-коричневий олівець без оправи, виготовлений з каоліну та окислів заліза, а також техніку малюнку цими олівцями.

СВІТЛОТА – одна із властивостей кольору. За допомогою світлоти передається рельєф і об'єм предметів у зображенні.

СВІТЛОТІНЬ – закономірні градації світлого і темного на об'ємній формі предмета, завдяки яким оком сприймаються об'єм і матеріал. Основні градації світлотіні: світло, напівтінь, тінь власна, рефлекс, тінь падаюча, полиск. *Полиск* – найсвітліша пляма на поверхні предмета. Його розміщення залежить не тільки від джерела світла, а й від місцеположення художника. На блискучих глянцеvih поверхнях полиски яскравіші і мають чіткіші межі, ніж на матових поверхнях. Форма П. залежить від форми предмета і джерела світла. П. має велике значення для передавання матеріальності предметів. *Рефлекс* – відображене світло на тінювій частині предмета. Завжди слабший за світлом і темніший від напівтіні. *Напівтінь* – поступовий перехід від світла до тіні на циліндричних і кулеподібних поверхнях. *Власна тінь* – частина поверхні тіла, яка прихована від джерела світла і знаходиться в тіні. Освітлена частина поверхні називається *світлом*.

СГРАФІТО – (від італ. sgraffito – *продряпанний*) – спосіб декоративного оздоблення стін продряпуванням шарів штукатурки. Використовується в монументальному мистецтві. На стіну накладають багато шарів штукатурки різного кольору, наприклад: нижній – коричневий, потім –

зелений, верхній – білий. Коли штукатурка остаточно висохне, її починають продряпувати металевими скребками, а іноді і повністю знімати в продряпаному контурі. І тоді з-під білого тла виступають силуетні коричневі і зелені зображення. Довговічність С. залежить від якості штукатурки. Тому в країнах з прохолодним та дощовим кліматом С. на зовнішніх стінах використовується досить рідко.

СЕПІЯ – (від грец. σήπια – *каракатиця*) коричнева фарба, яку виготовляють із нутроців молюска. Малювали пензлями. Тепер в акварелі є фарба сепія, яку виготовляють штучно.

СИМВОЛІЗМ – напрямок в європейському та американському мистецтві останньої третини ХІХ – поч. ХХ ст. Основою художньої творчості С. був образ-символ, багатозначний вираз прихованого змісту твору. Зміст цей полягає для С. у відображенні якихось містичних, таємничих сил, що начебто правлять світом, примарних і недосяжних ідеалів. Свою творчість С. протиставляють реальному світу. Пюві де Шаванн – основоположник С., послідовники – німецькі живописці Х. Дон Марс, А. Фейсбах, скульптор А. Хільдебрандт та інші, український живописець Ю. Михайлів.

СКУЛЬПТУРА – (від лат. sculpiō – *вирізувати, висікати*) вид мистецтва, пов'язаний з художнім відтворенням дійсності в об'ємно-просторових формах, а також і самі твори цього мистецтва – статуї, бюсти, рельєфи й інші С. Як і живопис, С. може бути *станковою* (статуї, портрети, жанрові сцени), тобто такою, що має самостійне художнє значення, і *монументальною* (пам'ятники, декоративна С. в садах і парках, рельєфи на спорудах, меморіальні ансамблі), фізично чи просторово пов'язаною з архітектурою або з певним природним оточенням і тому частково закріпленою (на п'єдесталі чи ін.). За *жанрами* С. поділяється на портретну, побутову, анімалістичну, історичну. За *формою* зображення розрізняють С. круглу, тобто трьохвимірну, і рельєф – С. на площині, виконану з урахуванням перспективних скорочень, яку розглядають тільки спереду.

СОУС – зовні схожий на сангіну, тільки має чорний, сірий та коричневий кольори. Малюють С. також, як і сангіною або ж розтирають його в порошок, наносять на папір щетинним пензлем, потім промальовують деталі олівцем. При мокрому способі порошок соусу розводять водою і малюнок виконують щетинним чи акварельним пензлем. У цьому випадку техніка виконання близька до однотонної акварелі. Поверхні, що висохли, добре висвітлюються гумкою. Деталі можна проробити олівцем після висихання мокрого соусу.

СТАНКОВЕ МИСТЕЦТВО – рід образотворчого мистецтва, що об'єднує твори самостійного значення, не пов'язані з будь-яким художнім ансамблем чи утилітарними функціями. Це, перш за все, живопис, який створювався на станку (мольберті), а не на стінах чи стелі споруд. Він не входить в архітектурний ансамбль, а грає самостійну роль. Згодом термін С.м. поширився і на інші види образотворчого мистецтва, що не входили до архітектурного ансамблю і призначені для самостійного художнього пізнання світу.

СТАТУЯ – (від лат. statuo – *ставлю*) скульптурне тривимірне зображення людини або тварини, зазвичай на повний зріст встановлюється на постаменті. Невеликі С., якими прикрашають інтер'єр, називаються *статуетками*.

СТЕКА – (від італ. stecca – *інструмент*) дерев'яна, кістяна чи металева паличка з розширеними у вигляді лопаточки кінцями, інструмент скульптора для ліплення з глини, воску, пластиліну чи інших м'яких матеріалів.

СТИЛЬ ХУДОЖНІЙ – сукупність всіх засобів художньої виразності, всіх творчих прийомів, які в цілому утворюють певну образну систему. С. означає ту видиму, відчутну своєрідність, яка кидається в очі перш за все і за якою можна відразу ж відрізнити одне явище в мистецтві від інших. Явища ці безкінечно різноманітні: С. окремого твору чи групи творів, авторський С., С. країн чи народів (наприклад, китайський стиль), С. значних художніх напрямків (наприклад, архаїка, класика, романський стиль, готика, Відродження, бароко і класицизм).

СУПРЕМАТИЗМ – (від лат. supremus – *найвищий*) напрямок у авангардистському мистецтві, заснований у 1913 році К.С. Малевичем. Композиції С. організуються з різноманітних площин, які мають форму квадрата, круга, трикутника, хреста. Такі комбінації повинні були висловити абсолютні, “вищі” витoki реальності, осягнуті інтуїцією художника.

СЮРРЕАЛІЗМ – (від франц. surrealisme – *понад реальність*) течія в літературі та образотворчому мистецтві. У творах сюрреалістів велику роль відіграють сновидіння, галюцинації, марення.

С. – це протест проти реалістичного мистецтва, втеча у світ фантазії і містики.

Т

ТЕМПЕРА – (від лат. tempera – *змішувати*) один із найдавніших видів техніки живопису, а також фарби, замішані на природній чи синтетичній емульсії. За складом емульсії розрізняють види Т.: ясну, казеїново-масляну, полівінілацетатну та інші.

ТЕПЛІ І ХОЛОДНІ КОЛЬОРИ – *теплі кольори* умовно асоціюються з кольором вогню, сонця, розпечених предметів: червоні, червоно-оранжеві і жовто-зелені. *Холодні кольори* асоціюються з кольором води, льоду та інших холодних об'єктів: зелено-голубі, блакитні, синьо-голубі, синьо-фіолетові. В природі завжди присутні і теплі, і холодні відтінки, тому “тепло-холодність” є невід’ємною якістю живописного зображення з природи картини.

ТЕРАКОТА – (від італ. terra – *земля* і cotta – *випалена*) вироби з глини та глиноподібних матеріалів, випалення до повного спікання черепка або до каменеподібної твердості, але збереження пористості. Т. – “*палена земля*”, не має поливи або лише розписана фарбами, лаками чи ангобами.

ТОН – термін, який використовується художниками для визначення світлоти кольорів чи поверхонь. В кольорознавстві Т. – це назва колірності (колірний тон).

ТОНАЛЬНИЙ ТА КОЛІРНИЙ МАСШТАБ ЗОБРАЖЕННЯ – передача пропорційних природі тонових і колірних відношень; залежить від загальної сили освітленості природи та віддаленості її від художника. Щоб передати стан освітленості, перед початком роботи з природи художник безпосередньо з'ясовує, якими за силою світла і силою кольору будуть на етюді найсвітліші і найяскравіші плями природи. Найсвітліші і найнасиченіші за кольором у природі предмети художник може взяти в етюді або в повну силу світлих і яскравих фарб палітри, або тільки на половину цих можливостей. Так витримується тональний і колірний масштаб зображення.

ТОНАЛЬНІСТЬ – це термін, що означає зовнішні особливості колориту чи світлотіні у творах живопису і графіки. По відношенню до кольору він співпадає з терміном *колірна гама*.

ТОНОВІ ВІДНОШЕННЯ – пізнання форми предметів, матеріалу, забарвлення відбувається у нашій свідомості на основі зорового сприйняття їх світлотних відношень. Тому світлотні відношення малюнка художник повинен відтворювати методом подібності. Через градації світлотіні на об'ємній формі і передачі пропорційних природі тональних відношень між забарвленням (матеріалом) предметів художник досягає правдивого об'ємного моделювання форми, передачі матеріальності, просторової глибини і стану освітленості (тоновий малюнок, живопис у техніці “гризайль”).

У

УРБАНІЗМ – (від лат. urbanus – *міський*) напрям в архітектурі та містобудуванні ХХ ст., за яким міста повинні розвиватися без будь-яких територіальних обмежень і щільно забудовуватися великими будинками. Майстер архітектурного краєвиду М. Єршов “Львівські дахи”.

Ф

ФАБЕРЖЕ – назва групи ювелірних та декоративно-ужиткових виробів, дана їм за іменем засновника російської ювелірної фірми Гюстава Фаберже (1814-1893). Фірма випускала твори декоративно-ужиткового та ювелірного мистецтва як для імператорської сім'ї, так і для середніх прошарків населення. Вироби відзначалися високим артистизмом виконання, ретельністю обробки, часом виявлялися несподівані властивості дорогоцінного каміння. До унікальних виробів Фаберже відноситься колекція пасхальних яєць з дорогоцінних металів, емалей та коштовних каменів, яка була виконана до Пасхи для членів імператорської сім'ї. Всього було виготовлено 54, збереглося 45 яєць. Однак широко відомою фірма стала, виготовляючи речі домашнього вжитку: сухарниці, супниці, цукерниці, портсигари, пенали, годинники, підстаканники, табакерки, рамки для фотографій тощо. В цілому еkleктичний стиль Фаберже все ж віддавав перевагу лініям, силуетам і орнаментам модерну. Штампи і орнаменти Фаберже налічували кілька тисяч варіантів. Вироби Фаберже впливали на формування смаків, доводячи, що предмети вжитку можуть бути творами мистецтва. У 1887 р. фірма заснувала московське відділення, що випускало дешеві вироби для масового покупця. Найвищий розквіт фірми Фаберже відноситься до 1900-1910 років. У 1918 році Будинок Фаберже в Петербурзі було зачинено.

ФАКСИМІЛЕ – (від лат. fac simile – *зроби подібне*) точне відтворення почерку, підпису; кліше з підпису; точне відтворення картини за допомогою фотомеханічної репродукції.

ФАКТУРА – (від лат. factura – *обробка, побудова*) 1. В архітектурі – декоративні особливості поверхні будівельних матеріалів, що їх використовують у композиції будівель і споруд як засіб художньої виразності. 2. В образотворчому мистецтві – характер поверхні мистецького твору, його обробки; один із засобів досягнення художньої виразності (в живопису – характер мазка, накладання шару фарби; в

скульптурі, декоративно-ужитковому мистецтві – відполірована або шорстка поверхня твору). Ф. називають також природні якості будь-якого матеріалу.

ФІЛІГРАННИЙ – той, що відзначається найдрібнішою обробкою, тонко зроблений.

ФІЛІГРАНЬ – (від лат. *filum* – нитка, *granum* – зерно) один з найдавніших видів ювелірної техніки з тонкого скрученого дроту з дорогоцінних металів. З філіграні роблять декоративно-ажурні предмети.

ФОВІЗМ – (від франц. *fauve* – дикий) течія у французькому живопису 1900-1912 рр., для якої характерне виключно інтенсивне звучання відкритих кольорів, співставлення контрастних фарбованих площин, обмежених узагальненим контуром та зведених до простих обрисів форми. Для Ф. характерна відмова від світлотіньового моделювання та лінійної перспективи. Емоційно-колеристичний живопис. Виключалось світлотіньове моделювання форм, яке враховує певне джерело світла; об'ємно-просторова побудова композиції і повітряна перспектива. Світо-повітряне середовище художники передавали в пуантилістичній манері. Живопис без правил, “дикий”. Фарбу наносять плямами, мазками, патьоками. Головне – виразність, емоції, а не ідеї. В цьому – основний зміст картини. Улюблені жанри – пейзаж, інтер'єр, жива модель. Рідко живописців цікавив портрет, в якому відчувалась іронія, скепсис до людини. Представники: А. Дерек, П. Леві, А. Матісс, П. Кузнецов, М. Сарьян.

ФОРМАЛІЗМ – (від лат. *formalis* – складений за формою) напрям, представники якого заперечують або применшують значення ідейного змісту мистецького твору, висуваючи на перший план форму і перетворюючи її в самоціль. В образотворчому мистецтві Ф. проявляється у відмові від образного і реалістичного втілення теми, створенні штучних композицій, з кольорових плям, геометричних фігур, ірреальних форм або натуралістичному відтворенні другорядних деталей тощо. Як система, проявився у ХХ ст. в абстрактному мистецтві, авангардизмі, дадаїзмі, кубізмі, оп-арті, поп-арті, сюрреалізмі, “театрі абсурду”, футуризмі та ін.

ФРЕСКА – (від італ. *fresco*, букв. – свіжий) розпис стін водяними фарбами по свіжонакладеній штукатурці; твір, виконаний цією технікою. Такий живопис довговічний. Ф. Софіївського собору в Києві більш як дев'ятсот років.

ФУТУРИЗМ – (від лат. *futurum* – майбутнє) особлива течія в європейському мистецтві 1910 – 20-х рр. Намагаючись створити “мистецтво майбутнього”, Ф. заперечував традиційну культуру з усіма її моральними і художніми

цінностями і проголошував культ машинної цивілізації, великих міст, великих швидкостей, руху, енергії, сили. Образотворче мистецтво футуристів багатьма рисами споріднене кубізму та експресіонізму. Вони використовували перетини, зсуви, напливи форм, багаторазові повторення мотивів, прагнучи висловити свої враження від сучасних міст, передати сліди стрімкого руху.

Х

ХЕПЕНІНГ – поєднання різних форм видовищного та образотворчого мистецтва з метою активізації уваги та залучення глядачів до співучасті в створенні образу. Розрахований на імпровізацію, непередбачені дії і репліки всіх учасників. Пов'язаний з діяльністю художника Р. Раушенберга, відомого представника поп-арту.

ХУДОЖНЄ КУНСТРУЮВАННЯ – дизайн, особлива область конструювання предметного світу. Область дизайну – меблі, побутові прилади, посуд, станки, машини, упаковка, тара, реклама та інше. Проектування предмета визначається не тільки безпосередньою користю, але і його функціонуванням. Тобто враховується як предмет буде пакуватися, зберігатися, якого потребуватиме догляду та інше. З естетичної точки зору ці предмети повинні задовольняти смаки чоловіків і жінок, старих і дітей, міських і сільських жителів. Дизайн (художнє конструювання) – це метод проектування красивих і зручних речей на основі наукових, в тому числі і естетичних даних.

ХУДОЖНІ ЗДІБНОСТІ – психологічні якості людини, які потрібні для успішної роботи в галузі мистецтва. В образотворчому мистецтві – особливості зорової системи людини, вміння тонко розрізнати колір, зорова пам'ять, координація ока і руки тощо. Згідно з іншою точкою зору, в основі всіх видів художніх здібностей лежить особлива якість людської особистості, особливе відношення до світу. Завдяки цьому відношенню до світу зароджуються художні задуми, які вимагають роботи уяви, тобто створення образу, який виявляє внутрішній зміст твору в матеріалі.

Ц

ЦІЛІСНІСТЬ ЗОБРАЖЕННЯ – результат роботи з натури методом відношень (порівнянь) при цілісному баченні. При такому цілісному баченні художник позбавляється від таких недоліків малюнка чи етюдів, як дрібність і рябизна.

ЦІЛІСНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ – вміння художника бачити предмети натурної постановки одночасно, всі відразу. Тільки через таке цілісне сприйняття можна правильно визначити пропорції предметів, тонові та колірні відношення і добитися цілісності зображення натурної постановки. Цілісність сприйняття – це професійне “вміння бачити” і “постановка ока” художника.

Ю

ЮВЕЛІРНЕ МИСТЕЦТВО – один з видів декоративно-ужиткового мистецтва; виготовлення прикрас, предметів побуту та культу з золота, срібла та інших коштовних металів і каменів. *Біжутерія* – жіночі прикраси з *напівкоштовного* каміння і металів (на відміну від ювелірних виробів).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко І., Ізюмов О., Калишевський Г., Трохименко М. Словник іншомовних слів: Репринт з видання. 1995. – К.: Родовід, Музей І. Гончара, 1996.
2. Білецький П.О. Мова образотворчих мистецтв. – К.: Рад.школа, 1973.
3. Виноградова Г.Г. Малювання з натури. – К.: Рад. школа, 1976.
4. Горбенко А.А. Акварельний живопис для архітекторів. – К.: Будівельник, 1982.
5. Левчук Л.Т. Історія світової культури. – К.: Либідь, 2000.
6. Нелюба М. Словник образотворчого мистецтва. – Х., 1996
7. Ничкало С.А. Короткий тлумачний словник. Мистецтвознавство. – К.: Либідь, 1999.
8. Петренко М.Я. Видатні люди Полтавщини: Короткий біогр. словник. – Гадяч, 1992.
9. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової літератури. – К.: Знання, 2000.
10. Солом'яний М.Ф. Вчіться малювати. – К.: Рад. школа, 1982.
11. Українська радянська енциклопедія: В 12 т. – К., 1977.
12. Українська та зарубіжна культура. / Під ред. М. Заковича. – К.: Знання, 2000.
13. Аксенов К.Н. Рисунок: В допомогу начинаючому художнику. – М.: Плакат, 1987.
14. Беда Г.В. Основы изобразительной грамоты. Рисунок, живопись, композиция. – М.: Просвещение, 1981.
15. Миронов Г.С., Соловьев А.С. Начинающему художнику. – Л.: Художник, 1962.
16. Ростовцев Н.Н. Академический рисунок. – М.: Просвещение, 1984.
17. Словарь иностранных слов / Под ред. Лехина И.Ф., Петрова Ф. Н. – М., 1954.
18. Словарь иностранных слов. – 10-е изд. – М.: Русский язык, 1983.
19. Современный словарь-справочник по искусству / Под ред. Мелик-Пашаева А.А. – М.: Олимп, 1993.
20. Энциклопедический словарь юного художника. – М.: Педагогика, 1983.
21. Энциклопедия для детей. – Т.7. – М.: Аванта-Плюс, 2000.

Довідкове видання

Орел Лідія Олексіївна

**КОРОТКИЙ
СЛОВНИК
ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

Відповідальний за випуск	Т.Ф.Стронько
Редактори:	Т.Б.Борисова Т.Я.Малацай С.М.Суходольська
Комп'ютерна верстка	Н.В.Ковальчук
Коректор	С.М.Суходольська

Підп. до друку 31.03.2004, Формат 60x84 Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 2,67 Зам. 107 Тираж 200.

Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Січневого Повстання, 21